

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten

Bergen op Zoom

IN DEZE NIEUWSBRIEF:

VAN DE BESTUURSTAFEL

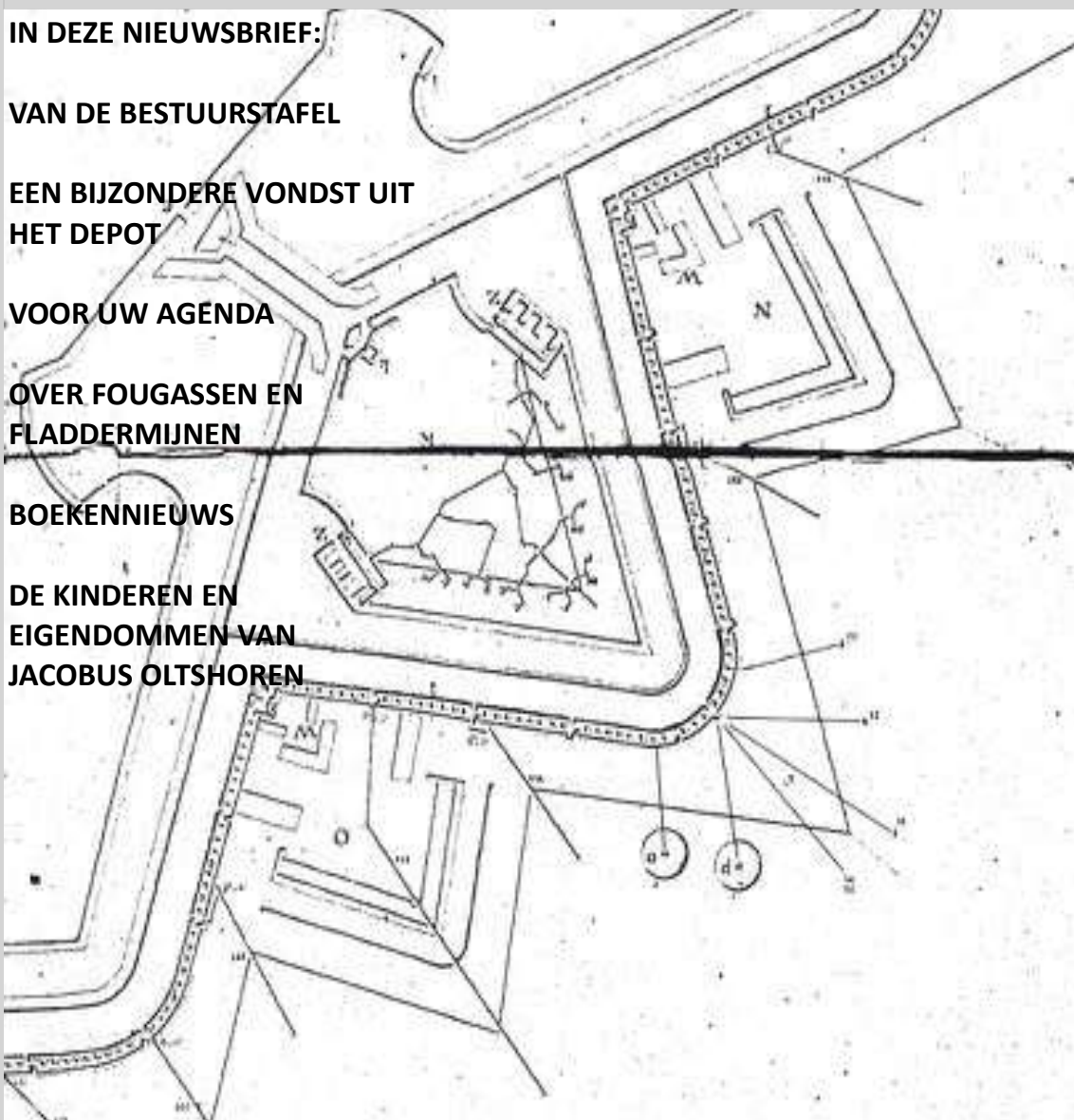
EEN BIJZONDERE VONDST UIT
HET DEPOT

VOOR UW AGENDA

OVER FOUGASSEN EN
FLADDERMIJNEN

BOEKENNIEUWS

DE KINDEREN EN
EIGENDOMMEN VAN
JACOBUS OLTSHOREN

Jaargang 20 - Nr. 69
December 2015

VAN DE BESTUURSTAFEL

Stephan Asselbergs

We kunnen met veel plezier terugkijken op onze geslaagde deelname aan de eerste Nationale Archeologiedagen op 17 oktober, waar we een archeologische stadswandeling door het centrum van Bergen op Zoom verzorgden. Daarnaast werd deze dag op het archeologisch depot een cursusmiddag *Scherven* voor kinderen georganiseerd. In de krant en de regiobladen heeft u daarover al verslagen kunnen lezen en foto's kunnen bekijken.

Ook heeft SIDS begin oktober deelgenomen aan het Maak Het – Festival, georganiseerd door de Computer Club Fort-Zeekant. En in november is in samenwerking met de stadsarcheoloog en de School voor Geschiedenis weer een cursus vondstdeterminatie georganiseerd.

Vanuit het inmiddels opgerichte Gemeentelijk Cultuurbedrijf bestaat helaas nog geen inzicht over de mogelijkheden voor een Bergse archeologiepresentatie in de nieuwe museale opzet van het Markiezenhof. De ambtenaren studeren nog op deze opzet en wat of hoe het gaat worden is nog onbekend. De Scherminckel zit dus op dit moment nog in onduidelijkheid over toekomstige expositiemogelijkheden.

Verheugend is wel dat er dit jaar vanuit de basisscholen in Bergen op Zoom weer meer belangstelling is voor de Cumenu-lessen *Pottenkijkers* over archeologie die vrijwilligers van de SIDS verzorgen. Vanaf deze plaats nogmaals dank aan alle medewerkers daaraan.

Op het gebied van opgravingen blijft het door weinig bouwactiviteiten rustig in Bergen op Zoom. De stadsarcheoloog begeleidt de incidentele gevallen dat de bodem wordt opengelegd, bijv. voor rioleringswerken, en doet daarover zo nodig verslag. Maar voor de vrijwilligers van de SIDS is daaraan helaas weinig bij te dragen. In ieder geval is afgesproken dat als de gelegenheid zich voordoet om te assisteren bij een uitgebreidere opgraving de vrijwilligers daarvoor worden uitgenodigd.

In het Gemeentelijk Archeologisch Depot naderen de herinrichting en de bijbehorende werkzaamheden hun laatste fase. Alle vondsten zijn de afgelopen jaren opnieuw geïnventariseerd, omschreven, in dozen gedaan, voorzien van plaatsingslabels en in het depot herplaatst. Op dit moment wordt alles nog in de computer gezet; van vondstnummer en omschrijving van de vondst tot aan de plaatsingslocatie in het depot. Met natuurlijk zeer grote dank aan de vele vrijwilligersuren die hieraan besteed zijn, want zonder de inzet van vrijwilligers was dit project onmogelijk geweest.

Wij hopen dat u met deze nieuwsbrief weer veel leesplezier beleeft en wij wensen u tevens een goed en gezond 2016 toe.

EEN BIJZONDERE VONDST UIT HET DEPOT

Marco Vermunt

Fragmenten van een samengestelde kam

In het depot voor bodemvondsten worden momenteel alle kleine niet-metalen objecten van opgravingen in speciale ladekasten opgeborgen en voorzien van een standplaatscode.

Bij dit werk viel de aandacht op een paar fragmenten van bewerkt bot, afkomstig van de opgraving Parade in 2003. Het gaat om vondstnummer 862, afkomstig uit een middeleeuwse ophogingslaag op de noordwestelijke hoek van het plein, aan de rand van het Romeinse vennetje.

Het zijn onderdelen van een zogenaamde samengestelde kam. Deze kammen werden niet zoals de bekende laatmiddeleeuwse luizenkammen van één stuk bot gemaakt, maar van verschillende stukjes dierenbot of (meestal) gewei. Eerst werden enkele platte stukjes bot aan elkaar verbonden door twee langwerpige smalle dekplaten en met ijzeren nageltjes vastgeklonken. Daarna werden in de plaatjes kamtanden uitgezaagd. De dekplaten waren vaak met geometrische inkervingen versierd.

Dergelijke kammen konden een enkele rij of een dubbele rij tanden hebben.

Onze vondst betreft twee stukjes van de dekplaten, die met golflijntjes versierd en doorboord zijn. De kam kan in originele staat ongeveer 18 cm lang zijn geweest.

De datering van de fragmenten ligt waarschijnlijk in de 10de eeuw of vroege 11de eeuw. Na die tijd kwam het model in Nederland bijna niet meer voor en werd het opgevolgd door een heel ander type kam.

De vondst is belangrijk, omdat het net als andere vondsten op de Parade een aanwijzing geeft dat de omgeving na de Romeinse periode vanaf de 10de eeuw weer bewoond werd.

Literatuur:

M.Rijkelijhuizen, 'Dutch medieval bone and antler combs', in: Justyna Baron & Bernadeta Kufel-Diakowska (red.), *Written in bones. Studies on technological and social contexts of past faunal skeleton remains*, Wrocław 2011.

Voorbeeld van een samengestelde kam uit Oost-Souburg, gedateerd in de 10de eeuw.

De fragmenten van de kam uit Bergen op Zoom. Het grootste fragment is 6 cm lang.

VOOR UW AGENDA

Haarlem, t/m 28 februari 2016

Vinex anno 1610. Dagelijks leven in Haarlems eerste officiële nieuwbouwwijk

Aan het einde van de zestiende eeuw groeide het inwonersaantal van Haarlem in vijftig jaar tijd van 18.000 naar bijna 40.000 personen. Voor al die mensen moest er woonruimte komen binnen de stadsmuren. Daarom besloot het stadsbestuur in 1610 een geheel nieuwe woonwijk (Raamkwartier) te ontwikkelen in het zuidwesten van Haarlem aan de

stadsmuur bij de Schutterstoren. In 2011-2012 werd op het Wilsonsplein in Haarlem een deel van die nieuwbouwwijk opgegraven. De oudste vondst was een gracht die in de veertiende eeuw onderdeel was van de stadsversterking. Aan het begin van de zeventiende eeuw werd de gracht gedempt met stadsafval. Het afval geeft een goed beeld van de materiële cultuur van de Haarlemmers tussen 1585 en 1610.

Info:

www.archeologischmuseumhaarlem.nl

Borger, t/m voorjaar 2016

Barnsteen, bar mooi spul

In het Hunebedcentrum Borger is een tijdelijke expositie te zien over de wonderlijke wereld van barnsteen.

Amuletten van barnsteen zijn al minstens 30.000 jaar oud. Talrijker zijn vondsten van bewerkt barnsteen uit de jongere steentijd die men in Denemarken, Zweden, Duitsland en Polen heeft gevonden. Ook in Nederland heeft men barnstenen sieraden en kralen uit die tijd in hunebedden en graven aangetroffen.

In Drenthe zijn fraaie vondsten bekend, zoals het kralensnoer uit een grafheuvel bij Emmen. Bij Ingolstadt in Duitsland vond men een prachtig collier dat uit vele honderden barnstenen kralen bestond.

Info:

www.hunebedcentrum.eu

Tongeren, t/m 3 april 2016

Gladiatoren - Helden van het Colosseum

De beklijvende wereld van de gladiatoren komt naar Tongeren en het Gallo-Romeins Museum. Voor de Romeinen waren gladiatorengevechten meer dan vermaak. Ze stonden symbool voor de militaire successen die het Romeinse Rijk groot hebben gemaakt. De gladiatoren waren hun helden. Authentieke wapens, helmen, beenbeschermers en tal van andere sprekende attributen laten niets aan de verbeelding over. Samen met grafstenen, godenbeeldjes en gebruiksvoorwerpen brengen deze topstukken de leefwereld van de gladiatoren tot leven.

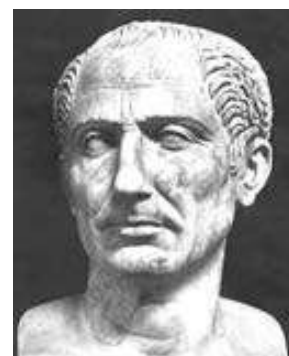
Info:

www.galloromeinsmuseum.be

Amsterdam, t/m 14 januari 2016

Julius Ceasar in Kessel

In de Archeohotspot in het Allard Pierson Museum worden de vondsten gepresenteerd van de locatie waar de Romeinse veldheer en staatsman Julius Ceasar in 55 v Chr. twee Germaanse stammen vernietigde. Tot op heden was deze veldslag, waarover Ceasar uitvoerig schreef in boek IV van zijn *De Bello Gallico*, onbekend. Het is voor het eerst dat de aanwezigheid van Ceasar en zijn

troepen op Nederlands grondgebied expliciet is aangetoond. De vondsten van deze veldslag bestaan onder meer uit grote aantallen skeletresten, zwaarden, speerpunten en een helm. De conclusies zijn gebaseerd op een combinatie van historische, archeologische en geochemische gegevens van deze vondsten in Kessel (Noord-Brabant).

Info:

www.allardpiersonmuseum.nl

Leiden, permanente exposities

Klassieke Wereld

Grieken, Etrusken, Romeinen

Bij de heropening van het Rijksmuseum van Oudheden op 15 december 2015, opent ook de nieuwe vaste tentoonstelling over de Klassieke wereld. In de vernieuwde zalen geniet u van de veelzijdigheid van de geschiedenis van het oude Griekenland, Etrurië en het Romeinse Rijk. U ziet de collectie niet alleen in al zijn schoonheid, maar ook in samenhang en dialoog met de omringende culturen.

Maas & Mens

Maas & Mens is een kleine tentoonstelling over de archeologie van de rivier de Maas. Vrijwel alle voorwerpen zijn afkomstig uit de eigen collectie van het Rijksmuseum van Oudheden en zijn opgebaggerd uit de rivier of langs de oevers gevonden. Ze laten 300.000 jaar menselijk leven langs de Maas zien, van prehistorie tot en met de late Middeleeuwen. Van Romeinse villa's, Merovingische grafveldjes, vergane resten van schepen, bruggen en kastelen tot offerandes zoals Romeins bronzen vaatwerk, vroegmiddeleeuwse zwaarden en een sloopshoorn.

Pracht & precisie

In deze expositie zijn de mooiste en meest bijzondere 'gesneden stenen' uit de museumcollectie bijeengebracht. Het is de grootste verzameling van Nederland op dit gebied. Ze komen uit het oude Nabije Oosten, Egypte en de Klassieke Wereld. Op de stenen staan afbeeldingen van goden, dieren, symbolen, keizers en magische spreuken. In de tentoonstelling maakt u kennis met het ongekende vakmanschap van de stenenkunstenaars uit de oudheid en uit de eeuwen daarna.

Info:

www.rmo.nl

**NOGMAALS DE ONDERAARDSE GANGEN AAN DE ZUIDOOSTSINGEL:
OVER FOUGASSEN EN FLADDERMIJNEN**

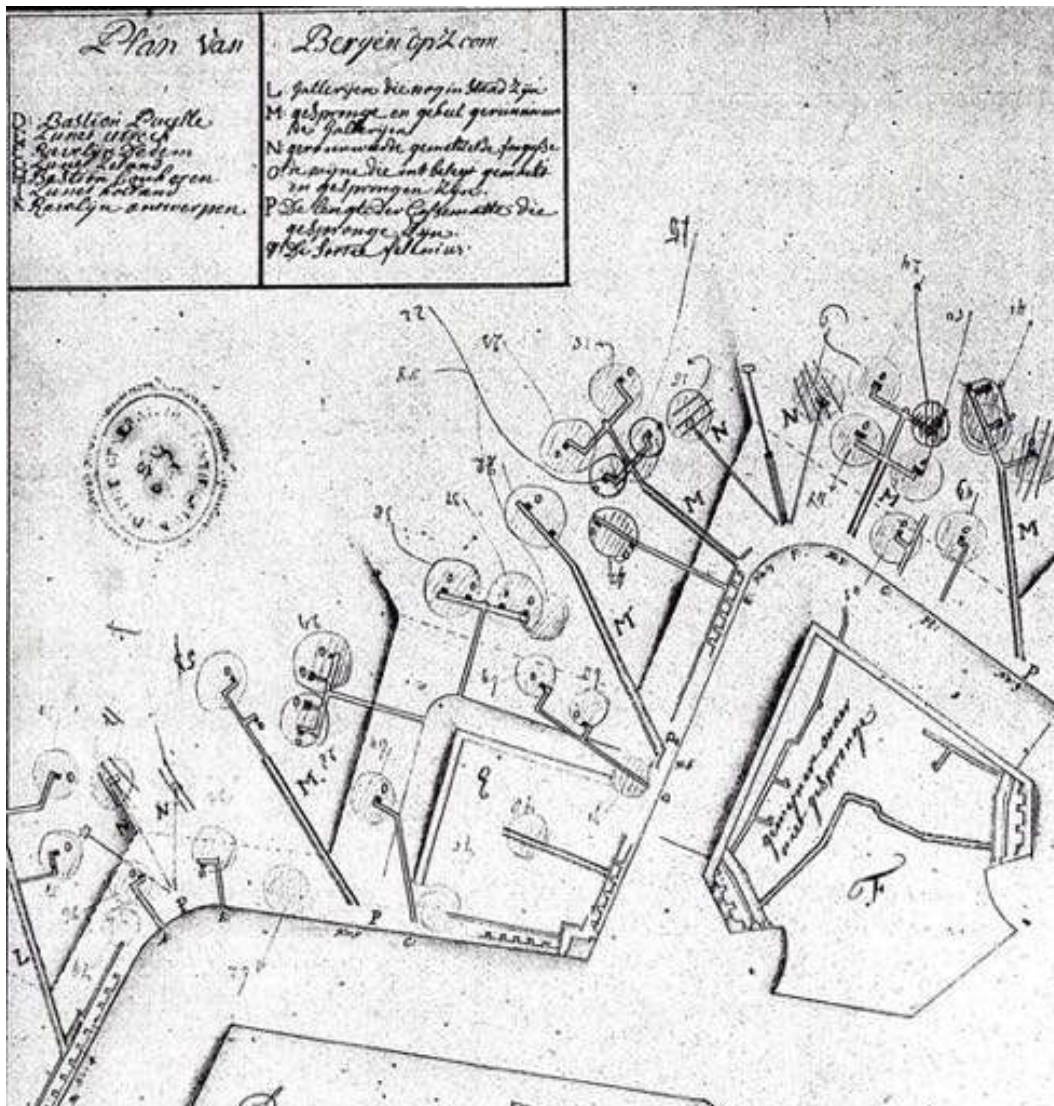
Marco Vermunt

Zoals in de vorige nieuwsbrief vermeld, zijn er niet lang geleden resten gevonden van twee onderaardse gangen onder het voormalige rangeerterrein aan de Zuidoostsingel. Inmiddels weten we meer over deze vondsten.

Een van de gangen was nog helemaal intact en kon tot de voorgevel van het GGD-gebouw aan de overkant van de straat belopen worden. De gang werd kort na 1700 gebouwd onder het midden van lunet Friesland en stak van daaruit 35 meter onder het glacis. Aan beide zijden van de gangwanden waren om de 7 meter nisjes uitgespaard. In de nisjes, 'luistergaten' genoemd, konden soldaten luisteren naar graafwerkzaamheden van de vijand. Die was tijdens het beleg immers ook bezig met het graven van loopgraven of onderaardse gangen. Als de vijand eenmaal getraceerd was,

doorbraken de sappeurs de muren in de nissen en groeven korte gangen naar de vijandelijke stelling. De mineurs plaatsten mijnen die vanuit de gang via lonten werd ontstoken.

In het Nationaal Archief in Den Haag bevindt zich een kaart (OPV B58) 'Van de mijnen en casematen die in de belegering tot Bergen op Zoom gesprongen zijn in den jare 1747'. Daarop staan veel bomkraters getekend, maar alleen op de plaatsen waar de belegering zich concentreerde: tussen bastion Pucelle en bastion Coehoorn, dat is globaal tussen de huidige Rabobank en de Antwerpsestraat. Het zijn er in totaal 47. De pas ontdekte gang staat net niet op de kaart.

Detail van de kaart OPV B58, met de bomkraters als cirkeltjes getekend

Het uiteinde van de tweede opgegraven gang met de sleufjes op de hoeken

Bij de ontploffingen vlogen niet alleen hele stukken glacis in de lucht, maar ondervonden ook de gangen zelf zware schade. Op het genoemde kaartje, dat gemaakt werd naar aanleiding van een algemene inspectie van de vestingwerken in 1750, staan ze vermeld als “geruniweerde galerijen”.

De pas ontdekte gang werd in elk geval niet gebruikt om explosieven te plaatsen: alle nissen waren intact en er was geen gerepareerde schade zichtbaar. Hij viel dus niet voor niets buiten het kaartbeeld.

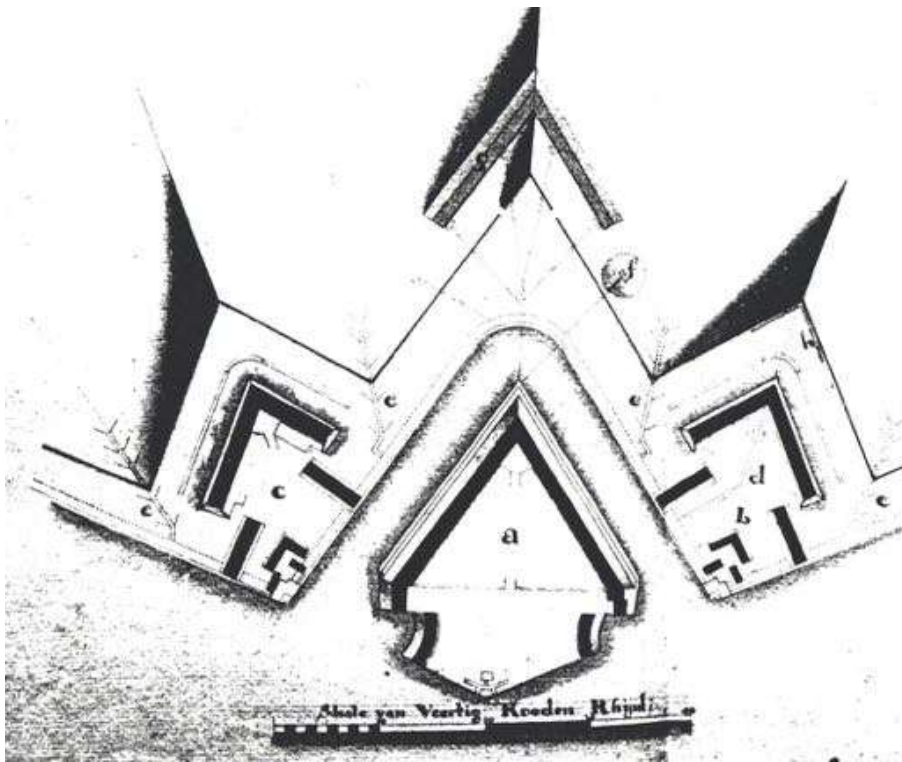
De tweede gang die werd opgegraven lag recht tegenover Zuidoostsingel 17 en stak nog 4 meter op het terrein. Het uiteinde was nog intact maar de rest van de gang - onder de stoep en onder de straat - had geen gewelf meer en was volgestort met grond. Dat was geen gevolg van ontploffingen, maar het resultaat van de aanleg van de riolering en andere leidingen. Deze gang zat namelijk aanmerkelijk minder diep in de grond dan de andere. Het is nog niet helemaal duidelijk wat de reden was van deze onderlinge hoogteverschillen.

Tijdens het schoonmaken van het ganguiteinde werd iets opmerkelijks geconstateerd. In de beide hoeken waren openingen uitgespaard van 20 cm breedte en 32 cm hoogte. Dat konden geen luchtgaten zijn want op de gang lag immers een dik pakket grond van het glacis. Waarschijnlijk

waren de openingen bedoeld als ‘prefab’ gaten om fougassen aan te sluiten. Fougassen waren holle buizen die onder het glacis lagen en naar kleine gemetselde kamertjes leidden. Die kamertjes werden volgepropt met buskruit. Als de vijand zo dom was om daar in de buurt een loopgraaf te maken, dan konden de mineurs een vuurpijl door de fougassen schieten en de boel op afstand in de lucht laten vliegen. In het gangenstelsel dat enkele jaren geleden in de Coehoornstraat werd gevonden, waren ook van zulke kruitkamertjes

gemaakt, met de bedoeling om het ravelijn op te blazen als de vijand er bezit van genomen had. De kamertjes werden ook wel ‘fladdermijnen’ genoemd¹. Het konden in plaats van gemetselde bakken ook gewoon in de grond gegraven gaten zijn, waarin buskruit lag, of houten kisten met springladingen, bedekt door een lading stenen. Op het ‘Plan van d’onderaardse werken der Fortificatien van Bergen op den Zoom’ in het Nationaal Archief (OPV B64a) staan alle onderaardse gangen getekend. De kaart dateert van 1751 en geeft in feite de herstelde vesting na het beleg van 1747 weer. Hier zien we geen fougassen aan het uiteinde van de gevonden gang, maar dat wil niet zeggen dat ze er niet waren. De kaart beeldt ze eenvoudigweg niet af. Bij de opgraving is vergeefs gezocht naar een derde onderaardse gang tegenover de Meeussenstraat. De reden dat die niet werd gevonden, ligt in het simpele feit dat vooraf niet goed naar de details op de beschikbare kaarten was gekeken. In plaats van een gemetselde gang, op de kaartlegenda steeds ‘galerij’ genoemd, staat op de kaart van 1751 een fougasse afgebeeld! Hij startte vanuit de contrescarpgalerij tegenover de uiterste punt van ravelijn Wassenaar en reikte 58 meter onder het glacis, tot onder de huidige spoorrails. Volgens deze kaart zou het trouwens de enige fougasse van de vesting zijn geweest, wat niet klopt. In werkelijkheid waren het de enige fougassen die niet vanuit gemetselde gangen ontsprongen,

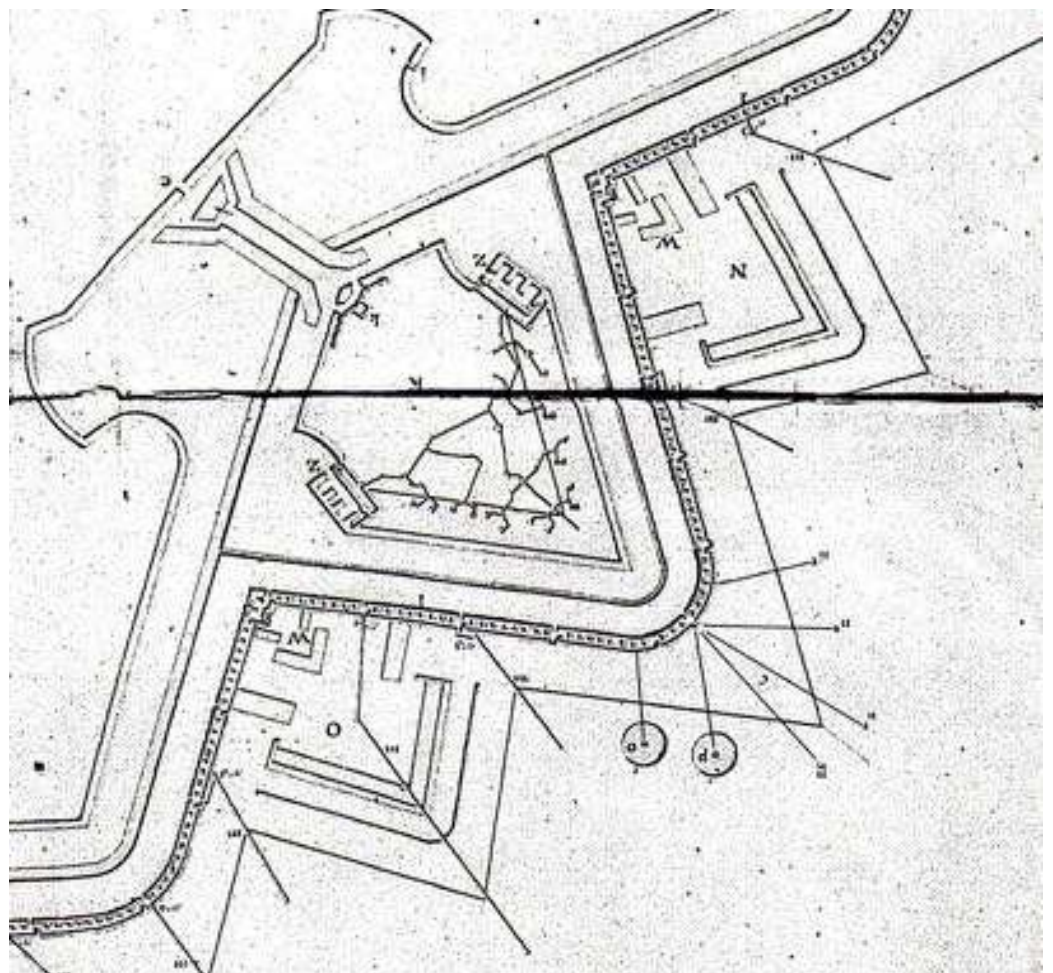
¹ W.J.Creutz Lechleitner, Algemeen Militair Zakwoordenboek, 1839. Met dank aan Jim Joosten.

Kaart van ravelijn Wassenaar (detail) met de onderaardse gangen (d en e) en de fougassen (midden). Hier hebben ook de gangen (e) wel degelijk fougassen, die er als schuine lijntjes uitsteken.

maar direct vanuit de grote galerij. Een andere kaart in het Nationaal Archief, getiteld 'Plan van 't front van ravelijn Wassenaar...' uit het einde van de 18de eeuw, laat namelijk de werkelijke situatie zien: niet één fougasse, maar een serie van zes, als een waaier onder het glacis tegenover ravelijn Wassenaar. Deze kaart heeft een interessant bijschrift: "Plan van 't front voor 't ravelijn Wassenaar, waarin aangetoond werd de plaats der mijnen aangelegt door den generaal Coehoorn, onder de glacis, welke van boven werden geladen door een daarop staande pijp gemaakt van stenen buisjes, in diameter 3 duim, ieder lang circa 18 duimen, en die van onderen uijt de galerie major door een dito derwaarts strekkende steene pijp door een vuurpijl werden aangestoken [...]".

De fougassen zelf zijn als kleine rechthoekjes getekend. Een ervan is omcirkeld. In de legenda staat: "Entonnoir der mijn welke op den 20 september 1765 op ordres van haar edel mogende de heeren Rade van Staate der Vereenigde Nederlanden in [...] den 13 [...] van 't selve jaar met een vuurpijl is aangestoken". Een entonnoir is een bomkrater.

Detail van de kaart OPV B78D met de fougassen aan de punt van ravelijn Wassenaar, waarvan de twee ontplofte omcirkeld zijn.

Fragment van de fougasse-buis

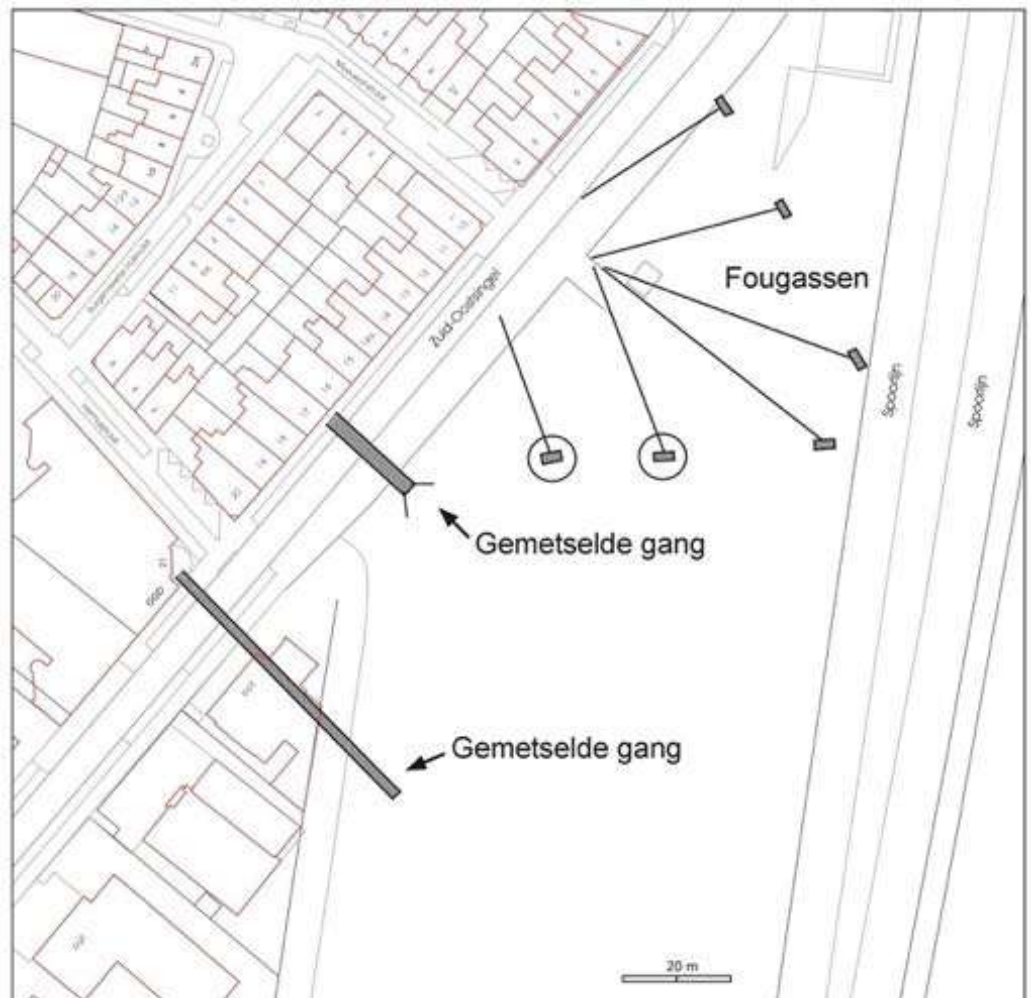
Bij het graven van een proefsleuf op de plaats van de fougassebuis werd een diepe ontgraving vastgesteld en aanvankelijk aangezien voor een moderne verstoring. Op een diepte van 2 meter lag een buis, gemaakt van Duits steengoed. Dat was geen moderne riolering, maar een deel van een van de zes fougassen, namelijk het exemplaar dat tot onder de spoorlijn reikte. De buis was in Duitsland vervaardigd en had een binnendiameter van 11,5 centimeter.

De fougasmijnen konden dus van bovenaf worden geladen via een verticale buis met een diameter van bijna 8 centimeter. Ze werden ontstoken door een horizontale soortgelijke buis vanuit de grote galerij rond de ravelijnen en de bastions.

Een vierde kaart uit het Nationaal Archief (OPV B78D) beeldt dezelfde zes fougassen af, maar dan zijn er plotseling twee bomkraters. In de legenda staat: "Fougasse gesprongen den 20 september 1765" en "Fougasse gesprongen den 8 juni 1766 in bijweesen van [...]".

De reden om in die twee jaren een fougasse te laten springen, is nog onduidelijk. Mogelijk was het een test om te zien of het systeem nog functioneerde. In 1747 waren de mijnen niet gebruikt omdat de vijandelijke aanvallen zich meer naar het zuiden richtten.

Het onderzoek is nog niet afgesloten. Er zal nog een keer gegraven worden naar de overblijfselen van de fougassebuizen en voor zover mogelijk ook naar de kruitkamers aan het uiteinde ervan. Ook zal er verder gegraven worden naar oudere sporen van bewoning op het terrein. Wie binnenkort met de trein naar Zeeland gaat, moet bedenken dat hij over een echte fladdermijn rijdt!

De positie van de gangen en fougassen geprojecteerd op de huidige plattegrond

BOEKENNIEUWS

Groot Graafboek

Hans Post

Graaf mee door dit boek vol spannende avonturen, bijzondere archeologische vondsten en grappige weetjes over de aarde en de natuur.

Fiep en Mees wonen in Rotterdam, vlakbij de plek waar de Markthal komt.

Op een dag sluipen ze stiekem door het hek van de bouwplaats. Ze graven een diepe kuil en vinden wormen, pissebedden en een échte schedel. In hun droom graven ze verder en vinden een bijzonder fluitje. Ze blazen erop en ontmoeten Reza de Mol. Hij wordt hun gids en met zijn drieën gaan ze op weg.

Hoe dieper ze graven, hoe spannender het wordt. Ze vinden een roestige sleutel, oude munten en een mammoetkies. De kinderen nemen een bad in de badkuip van Neptunus en ontmoeten draak Eve Naar. In China aangekomen, staan ze oog in oog met strenge kleisoldaten en een grote panda. Als Mees en Fiep weer wakker zijn, wordt het allemaal nog vreemder.

€ 9,50

ISBN 978 908 243 05 09

Te koop in Rotterdamse boekwinkels of via www.facebook.com/Groot-Graafboek

Verwerkt Verleden. Helmond vanaf Prehistorie tot Nieuwe Tijd

Theo De Jong en Sem Peters

In de ondergrond van Helmond ligt een rijkdom aan resten uit het verleden. Die resten laten zien dat er al sinds de steentijd mensen rondliepen op en nabij het grondgebied van de huidige stad. Archeologisch onderzoek heeft veel kennis aan het licht gebracht over de Bewoningsgeschiedenis van het centrum en de naastgelegen

dorpen en gehuchten. In 'Verwerkt Verleden' worden de resultaten van deze onderzoeken voor de eerste keer gebundeld en op een toegankelijke manier gepresenteerd.

Beginnend bij de oudste resten schetsen de auteurs in chronologische volgorde de bewoningsgeschiedenis en laten daarbij zien hoe men in het verleden leefde. Er is aandacht voor de wijze waarop onze voorouders hun nederzettingen inrichtten en voor de factoren die een rol speelden bij het kiezen van zo'n vestigingsplaats. Met dit overzichtswerk wordt een tot nog toe onbekend en vergeten deel van het Helmondse verleden verwerkt en toegankelijk gemaakt.

€ 24.95

ISBN 908 890 32 98

Digitale atlas van het Romeinse Rijk

Op de website <http://dare.ht.lu.se/> treft u een mooi initiatief aan Lund Universiteit in Zweden, namelijk een digitale atlas aan van het Romeinse Rijk. Diverse historische kaarten zijn op deze website geprojecteerd op de hedendaagse atlas van Europa en voorzien van een legenda, waarbij locaties zoals tempels, forten, nederzettingen, etc. kunnen worden opgezocht. Het is de bedoeling dat deze digitale atlas in de loop der tijd verder uitgebreid en aangevuld wordt.

De stad, het vuil en de beerput
De opkomst, verbreiding en neergang van de
beerput in stedelijke context

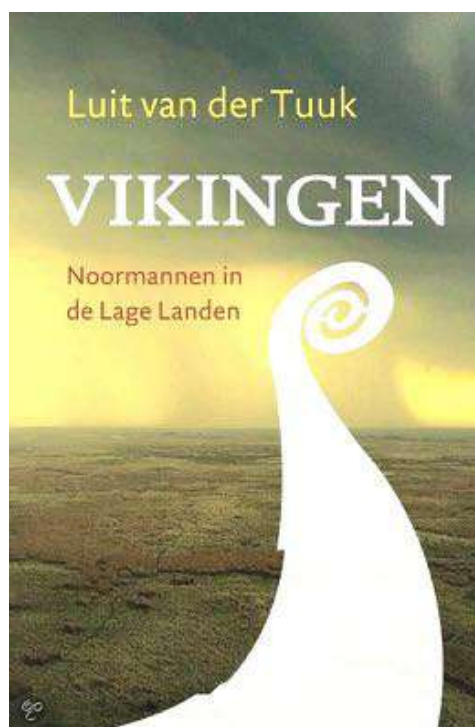
Roos van Oosten

De Nederlandse stadsarcheologie heeft de afgelopen decennia een omvangrijke hoeveelheid informatie opgeleverd over de middeleeuwse stad in veel van haar gedaanten. Dit betreft onder meer het ontstaan, de topografie, de materiële cultuur en het functioneren van steden. De veelheid van opgegraven informatie is inmiddels zo groot dat het maken van syntheses een complexe aangelegenheid is geworden.

Roos van Oosten kijkt voor het eerst in stadsarcheologisch Nederland systematisch over de grenzen van een individuele stad heen. Traditioneel worden beerputten door archeologen in hoofdzaak gezien als leveranciers van heel veel vondstmateriaal. In deze studie komen allerlei andere aspecten aan bod die meer te maken hebben met de stad als samenleving. Het boek geeft een degelijk onderbouwde archeologische en historische analyse van de beerput als fenomeen en als typisch kenmerk van urbanisatie; er worden relaties gelegd met bevolkingsdichtheid en de behoefte aan mest op het platteland. Roos van Oosten analyseert het beerputten-fenomeen van zeven steden nader, namelijk dat van Alkmaar, Haarlem, Leiden, Amersfoort, Dordrecht, Deventer en 's-Hertogenbosch.

€ 34,95

ISBN 978 908 890 31 44

Vikingen. Noormannen in de Lage Landen

Luit van der Tuuk

In de vroegste geschiedenis van onze landstreken spelen de Vikingen een belangrijke rol. Dit haast mythisch geworden volk uit het noorden had in de negende en tiende eeuw vele grafplaatsen en nederzettingen in Nederland en België. Vikingen in de Lage Landen laat zien waar de Noormannen zich bevonden en welke sporen ze hebben nagelaten. Daarnaast gaat Luit van der Tuuk in op de cultuur, kunst en religie van de Vikingen. Een nieuw standaardwerk met meer dan 150 afbeeldingen en kaartjes om de geschiedenis tastbaar te maken.

Luit van der Tuuk is conservator van Museum Dorestad en beheerder van de website Gjallar, geheel gewijd aan de Noormannen. Hij is befaamd vanwege zijn publicaties over de eerste eeuwen van de geschiedenis. Zijn boek *De eerste Gouden Eeuw* werd bekroond met de W.A. van Es-prijs.

€ 19,99

ISBN 940 190 68 23

DE KINDEREN EN EIGENDOMMEN VAN JACOBUS OLTSHOREN

Bas Schot

Op 30 januari 1705 maakt de secretaris Abraham Bastingius (burgemeester binnen de bank) samen met de schepenen Gasparus Stouters en Johan de Pottere een inventarisatie van de eigendommen van Jacobus Oltshoren en Anna Maria Valckenhage. Omdat Jacob Oltshoren Scherprechter van het garnizoen van Bergen op Zoom en onderhorige forten was, maakte hij waarschijnlijk gebruik van een dienstwoning. De ambtswoning van een scherprechter in dienst van de stad was in de Schoolstraat, in de volksmond Beulstraat¹ genoemd. Het kan zijn dat Jacobus ook zijn diensten aanbood aan de stad. Dit is mogelijk een interessant onderwerp voor nader onderzoek in de archieven. Waar Jacobus gewoond heeft, is in de archieven niet te vinden, maar de inventarisatie van zijn eigendommen geeft een aardig beeld van wat deze mensen in huis hadden in die tijd. De inventaris treft u hieronder aan:

In het voorhuis:

46 zalfpotten, leeg en waar nog iets in is	een toonbank	een koperen vijzel in een stoffen tafeltje
enige lege flesjes met goed	een ijswagen	in de la van de toonbank enige boeken en papieren (de la is verzegelt)
vijf schilderijen	een spiegeltje met scheerbekken	

In de keuken:

9 schilderijen, groot en klein	een tinnen waterpot	Een koperen deurslag (vergiert)
2 beeldjes	een grote en een kleine tinnen kan	2 kopkussens
een spiegel	2 koperen blakers	Een koperen schuimspaan
een ledikant met Doorniks behangsel	een vleespriem	Een ijzer om vis aan te hangen
2 gebloemde gordijnen voor de glazen (ramen)	een koperen schoptang en veger	Een hangijzer en trist
en tafel en nog een klein tafeltje	2 koperen lampen	12 tinnen lepels
een kinderstoel en een wieg	Een koperen boor	Een koper lepeltje en een marmiter
acht stoelen	Een schaal en tabakskomfoor	3 koperen kandelaars met een koperen snuiter
een ingelegde vogelkooi	Een koperen strijkijzer	Een koperen koffiekkan met kraan
een snaphaan met een degen	Een koperen komfoor	Een kinderijzer voor het vuur
een spinne of tuinekas?	Een koffieketel	Een viool met strijkstok
vier grote en een kleine schotel	Een koperen keteltje	Vijf stukken spek met wordt in de schoorsteen en aan de balk
nog vier grote schotels	Een groot en een klein ijzeren potje	En japon rok
zeven achetten (schotels of borden)	2 marmieten (kook of vleesketel)	Een zwarte broek met acht zilveren knopen
12 tafelborden	Een vleesketel	Een oud Delfts porselein zo schoteltjes als bakjes
een tinnen kom, mosterdpot en trechter	Een oud theeketeltje	
een tinnen theepot	Een koperen aker (ijzeren of koperen emmertje) om water te putten	

In de kamer:

12 schilderijen, groot en klein	Acht stoelen	Een nieuw bruin noten kast met goud, zilver, geld, linnen, klederen, etc. (is verzegeld met stadzegel)
Een grote spiegel met een borstel	Twee groen gordijnen en een rabbat (kleedje) voor de bedstede	Enig Delfts porselein

¹) Zie begraaflijst Bergen op Zoom april 1702.

<i>Twee theelepeltjes</i>	<i>Een laurier met twee rozemarijnboompjes</i>	<i>Een houten kast met garen, lijnwaad, kleren, etc. (mede verzegeld)</i>
<i>Twee theetafeltjes</i>	<i>Tien zitkussens</i>	<i>Een kapstok</i>
<i>Twee bedden met zijn toebehoren en tweepersoonsdekens</i>	<i>Een mand met vuil goed</i>	
<i>Een deel bruin garen?</i>	<i>Drie dubbele potten en twee schotels</i>	

Op de zolder:

<i>Een kist met verf</i>	<i>Een ijswagen</i>	<i>Een timmermanskist met hele grote flessen en boeken</i>
<i>Een komijne kaas</i>	<i>Een koffer met boekwilt</i>	<i>3 stoelen en een revijne (makkelijke stoel?)</i>
<i>Vier verschillende appels</i>	<i>Een gesloten mandje met enig boeken</i>	<i>Een ijzeren bijl</i>
<i>Een pot reuzel vet</i>	<i>Een zitting?</i>	<i>Enige bloempotten</i>
<i>Een pot met vet</i>	<i>Enige flessen en potten</i>	<i>Een paar schaatsen</i>
<i>11 kleine en grote kleeerstokken</i>	<i>Een partij sparren planken en latjes, 4 broodtrokken om brood te bakken</i>	<i>Wat oud leer</i>
<i>Enig hout en turf</i>	<i>Een zak verf</i>	<i>Een gordijnroer</i>
<i>4 schilderijen</i>	<i>Een spinnenwiel</i>	<i>Enig timmermansgereedschap en rommelerij</i>
<i>Een stelleken met een pot</i>	<i>Een ijzeren schrooft (schroef)?</i>	<i>2 flessen met vet of olie</i>

Op een kamertje boven de kelder:

Een bed met zijn toebehoren.

Aldus op gezworen en geïnventariseerd ten huize van de overledene binnen Bergen op den Zoom, 30 januari 1705.

Maar wie was nu Jacobus Oltshoren?

Hij huwt op 26 september 1688 in Den Haag met Anna Maria Valckenhage. Ze krijgen in Bergen op Zoom vijf kinderen, twee meisjes en drie jongens; Adriana Jacoba gedoopt op 24-02-1690; Johannes gedoopt op 28-10-1692; Anna Maria gedoopt op 01-03-1695; Jacob gedoopt op 20-03-1696; Heijndrik gedoopt op 08-03-1699.

Anna Maria Valckenhage overlijdt in Bergen op Zoom op 30 januari 1704¹. Haar man zou, volgens genealogische gegevens op internet, overleden zijn eind januari 1705. Echter op de begraaflijsten uit Bergen op Zoom komt hij niet voor. Misschien is hij buiten Bergen op Zoom overleden?

Het beroep van Jacobus Oltshoren was scherprechter. In een akte van 13 augustus 1693, opgemaakt bij notaris Charles van der Mast (inventarisnr. 0230 aktenr. 24), staat Jacobus van Oltshoren, meester beul. In een op 16 januari 1704 door dezelfde notaris opgemaakt testament (inventarisnr. 0230 aktenr. 211), is het beroep van

Jacobus beul. In dit testament staat vermeld dat Jacob redelijk gezond is en zijn vrouw te bedde liggende. Tevens dat beiden bij volle verstand zijn, volgens de notaris.

Zoals al eerder vermeld, worden er in het gezin vijf kinderen geboren. In het testament en later in relatie met de weeskamer is er sprake van vier kinderen. Een kind is blijkbaar overleden. Bij naspeuringen in het begraafregister is echter geen kind van de familie Oltshoren te vinden, onbekend is dus welk kind voortijdig is gestorven. De wijkmeester is niet altijd consequent in het vermelden van de achternamen. Bij het overlijden van de ouders zou het oudste kind bijna 15 en de jongste 5 jaar zijn. Dit zou betekenen dat alle kinderen terecht komen in het weeshuis tevens armkinderhuis. De inventaris wordt daarom ter gelde gemaakt en komt ter beschikking van het weeshuis, mits er familie of kennissen zijn die zich over de kinderen ontfermen. Dit is het geval, gezien de agendapunten in de vergaderingen van de Brede Raad.

¹) Begraaflijsten 1701-1708 blz. 86

ter vergaderinge gedaen is goetgevonden ende verstaen dat men het gout silver, ende de voortnaemste goederen bevonden ten strefhuyse van m. Jacobus van Oltshooren aen vader Mostman in de waerder handt sal geven, als mede dat men den selven vader sal authoriseren, omme aen de kinderen geduyrende de absentie van de vrienden, eenigh onderhout te geven.

Op 1 februari 1705 wordt in de Brede Raad besloten de inventaris van Jacobus in tijdelijk beheer gegeven aan vader Mostman, met daarbij de bevoegdheid om hiermee de kinderen in onderhoud te kunnen voorzien bij afwezigheid van de vrienden van Jacobus.

Ter vergaderinge gedaen is goetgevonden ende verstaen, dat men het gout, silver, ende voornaemste goederen bevonden ten strefhuyse van Mr Jacobus van Altshooren aen vader Mostman in bewaerder handt sal geven, als mede dat men den selven vader sal authoriseren, omme aen de kinderen geduyrende de absentie van de vriende, eenigh onderhout te geven.

Op 7 februari 1705 wordt in de Brede Raad bericht ontvangen van de vrienden van Jacobus. Hierin wordt Johan Mostman, de al eerder genoemde binnenvader van het gecombineerde wees en armenkinderhuis, verordonneert geld te geven aan de kinderen om in hun onderhoud te voorzien gedurende de periode dat de vrienden van Jacobus nog niet in Bergen op Zoom zijn.

Den Heere Borgemr: van Buijten heeft ter vergaderinge voortgebracht eene missive van de Naeste vrienden van den scherprechter m^r Jacobus van Oltshooren aen haer Ed: Achth: geadresseert, geschreven uijt Rijsvinckerhoeck den 5^e deser, welcke gelesen sijnde is naer deliberatie goetgevonden ende verstaen, dat men Johan Mostman, binnenvader van het gecombineerde wees ende armkinderhuys alhier sal ordonneren omme aen de kinderen van gemelten Altshoorn geduyrende den tijdt dat de voorl. Vrienden alhier noch niet zijn, eenigh gelt tot der selver onderhout te geven.

Op 22 februari 1705 wordt in de Brede Raad besloten dat de kinderen van Jacobus met zijn vrienden mee mogen naar Hollandt om daar te wonen. De vrienden dienen echter wel een acte van borgstelling uit hun stad te tonen. Dit om te voorkomen dat de kinderen tot last zijn of zullen worden van de stad of godshuis aldaar.

Den Heere Borgemr. van Buijten heeft ter vergaderinge voortgebracht eene missive van de naeste vrienden van den scherprechter m. Jacobus van Oltshooren aen haer Ed. Achth: geadresseert. geschreven uijt Rijsvinckerhoeck den 5^e deser, welcke gelesen sijnde is naer deliberatie goetgevonden ende verstaen, dat men Johan Mostman, binnenvader van het gecombineerde wees ende armkinderhuys alhier sal ordonneren, omme aen de kinderen van gemelten Oltshooren, geduyrende den tijdt dat de voorl. vrienden alhier noch niet en sijn, eenigh gelt tot der selver onderhout te geven.

Op de propositie vanden Heere Borgemr: van Buij-
ten ter vergaderinge gedaen is goetgevonden ende
verstaen dat men de naeste vrienden van de kinde-
ren van Jacobus van Oetschooren sal permitteren
omme de selve kinderen met haer naer Hollandt te
mogen nemen, ende dat men het goet aencomende

van Oltshooren,
ende Anna Maria
Valckenhage, aen
haer Ed: Achtb:
gepresenteert
versoeckende dat
hij derden suppliant.
Om redenen....
In de voorl.
Requeste breeder
vermelt, tot vooght
over de voorl. Vier
kinderen moghte
worden aangestelt
mitsgaders mede

de voorl. kinderen aen de vrienden sal oversenden, soo
drae de selve aen haer Ed: Achtb: sullen verthoont
hebben eene sufficiente acte, van cautie, van de plaat-
se, daer sy wonen wegens dat de voorl. kinderen
noijt sullen somen ofte gebracht worden tot laste
van dese Stadt ofte eenige godshuysen alhier.

Op de propositie van de heere Borgemr: van
buijten ter vergaderinge gedaen is goetgevonden
ende verstaen, dat men de naaste vrienden van
de kinderen van Jacobus van Oltshooren sal
permitteren omme de selve kinderen met haer
naer Hollandt te mogen nemen, ende dat men het
goet aencomende de voorl. Kinderen aen de
vrienden sal oversenden
soo drae de selve aen haer Ed: Achtb: sullen
verthoont hebben een sufficiente acte van cautie²
van de plaetse, daer sij wonen wegens dat de
voorl. Kinderen noijt sullen komen ofte
gebracht worden tot laste van dese
stadt ofte eenige godshuysen alhier.

gesien de akte van cautie gepasseert voor de
notaris Adriaen van Leeuwenhoek ende seeckere
getuygen binnen de stad Delft in dato den 19^e
maart jonghstleden. Is naer deliberatie
goetgevonden ende verstaen dat de supplianten
alvoorens tw disponeren bij de gemelte acte van
cautie sullen hebben te voegen eene acte van
legaliteit van de magistraat van Delft, mitsgaders
eene justificatoire acte van den gerechte, daer de
supplianten wonen van sufficient te sijn voor de
gemelte cautie aen haer Ed: Achtb: alhier sullen
hebben over te brengen.

Verdere gegevens over de kinderen van Jacobus
zijn (nog) niet bekend. Het lijkt aannemelijk dat zij
verhuisd zijn naar Delft.

Op 9 april 1705 wordt een verzoek
behandeld in de Brede Raad. Het betreft
een voogdijverzoek van Petronella
Gijsen van Oltshooren en Dirckje Gijsen
van Oltshooren, peetmoeder en neef
van de vier minderjarige kinderen van
Jacobus. De op 19 maart 1705 in Delft
verstrekte acte van borgstelling is goed
bevonden. Wel dienen nog bijgevoegd
te worden een acte van legitimiteit van
de magistraat van Delft en een van het
gerecht.

Ter vergaderinge gelesen sijnde de
requweste van Petronella Gijsen van
Oltshooren, weduwe van Lindert
Arijsen van Winden, ende Dirckje
Gijsen van Oltshooren, weduwe van
Aert Hendericks van Suel item Arij
Leendertsen van Winden, moeijen
ende neef paternel van de vier
minderjarige kinderen van m^r Jacobus

Ter vergaderinge gelesen sijnde de requweste van
Petronella Gijsen van Oltshooren, weduwe van Lin-
dert Arijsen van Winden, ende Dirckje Gijsen van
Oltshooren, weduwe van Aert Hendericks van Suel
item Arij Leendertsen van Winden, moeijen ende
neef paternel van de vier minderjarige kinderen
van m^r Jacobus van Oltshooren, ende Anna Maria
Valckenhage, aen haer Ed: Achtb: gepresenteert
versoeckende dat hij derden suppliant, om redenen

In de voorl. Requeste breeder vermelt, tot vooght
over de voorl. vier kinderen moghte worden aangestelt
mitsgaders mede gezeen de akte van cautie gepasseert
voor de notaris Adriaen van Leeuwenhoek ende seeckere
getuygen binnen de stad Delft in dato den 19^e
maart jonghstleden. Is naer deliberatie goetgevonden
ende verstaen dat de supplianten alvoorens tw
disponeren bij de gemelte acte van cautie sullen
hebben te voegen eene acte van legaliteit van de
magistraat van Delft, mitsgaders eene justificatoire
akte van den gerechte, daer de supplianten wonen
van sufficient te sijn voor de gemelte cautie aen
haer Ed: Achtb: alhier sullen hebben over te brengen.

²) Bevredigende verklaring van borgstelling ter plaatse.

Weten we nog meer over Jacobus?

Naspeuringen in de archieven van Bergen op Zoom leveren geen direct overzicht van zijn activiteiten op tijdens zijn werkzame leven als beul. Wel bekend zijn de taken van een beul. Een taak was in ieder geval de ter doodveroordeelden terecht te stellen. Voorbeelden zijn stuijpen (geselen)³, oor afsnijden, brandmerken en aan de kaak (schandpaal) stellen. Dit laatste gebeurde meestal op marktdagen. Een andere taak was het tot bekentenis dwingen door pijniging, de tortuur. Hierbij werden inwendige kneuzingen aangebracht (duimschroeven). Daarvoor moest hij anatomische kennis bevatten. Deze kennis benutte hij, zo is bekend, bij botbreuken e.d..

Ook in Bergen op Zoom werd rond deze periode tortuur toegepast. Dit blijkt uit de gerechtelijke archieven, zie de informatie hieronder. Tortuur werd toegepast op arrestanten die van buiten Bergen op Zoom kwamen. Op poorters of inwoners was dit verboden. Het gebeurde wel dat men iemand uitsloot van het poorterschap en hem of haar dwong tot een bekentenis. In andere plaatsen ving de beul ook loslopende honden en bracht ze om. Bij tot een bekentenis dwingen of terechtstellen wordt in ieder geval de naam Jacobus Oltshoren niet genoemd. De plaatsen zijn genoegzaam bekend, de Gevangenpoort en de Grote Markt.

Mogelijk loont het de moeite om de Bergse archieven eens na te spitten of de beul meerdere activiteiten tot de zijne kon rekenen.

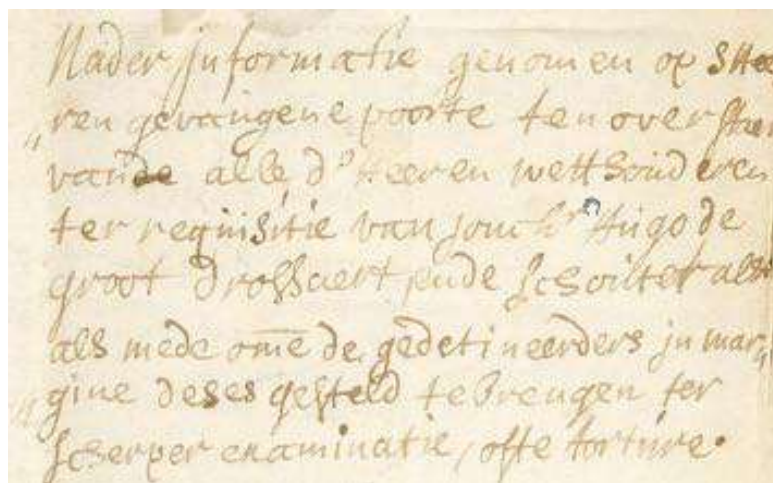
Nader informatie genomen op 's heeren gevangenen poorte ten overstaen van alle d'heeren wethouderen ter requisitie van jonkh^r Hugo de Groot⁴ drossaert ende schoutet als mede ome gedetineerders in margine deses gesteld te brengen ter scherper examinatie, ofte torture (25 juni 1709⁵).

³) In Bergen op Zoom is een casus bekend waarbij de man werd geseld en de vrouw moest toekijken. Hoewel zij ook schuldig was werd ze niet geseld omdat ze zwanger was.

⁴) Het betreft hier Pieter Cornets de Groot, drossaard en schout.

⁵ *Uit rechtelijke archieven "Criminele interrogatien", verslagen van ondervragingen en getuigenverklaringen in criminele zaken, 1701-1729".*

Het betreft hier Marijnus Rock en Guiliam Abels, landlopers, opgesloten in de Gevangenpoort. Het onder pijniging tot een bekentenis dwingen gebeurde in de kelder.

COLOFON

Nieuwsbrief Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom is een uitgave van de **Stichting In den Scherminckel** te Bergen op Zoom.

Redactie-adres

scherminckel@home.nl
Pater Dehonlaan 150, 4615DB Bergen op Zoom

Bestuur SIDS

Stephan Asselbergs (voorzitter)
Elvira Adriaansen (secretaris)
Frans Heezius (penningmeester/ledenadministr.)
Bas Schot
-vacature-

scherminckel@home.nl
www.scherminckel.nl
www.facebook.com/Scherminckel

Adres Gemeentelijk Archeologisch Depot:
Wassenaarstraat 59, 4611 BT Bergen op Zoom,
tel. 0164 – 247138

© Copyright 2015

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de Stichting In den Scherminckel